

0. GAGAUZ TÜRKLERİ:

Yaşadıkları yerler: Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Romanya (Dobruca), Yunanistan (Keserya), Bulgaristan, Ukrayna, Özbekistan.

Gagauz Yeri'nin Yüzölçümü: 86.600 km²

Gagauz Yeri'nin Nüfusu: 172.500

Gagauz Yeri'nin Başkenti: Komrat (Diğer önemli şehirleri Gence, Şeki, Guba, Sumgayıt, Agdam).

Coğrafi Yerleşimi:

Dili: Gagauz Yeri'nin resmi dili Gagauzca, Rusça ve Moldovanca'dır. Gagauz Türkçesi, Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna mensup Türk dilinin Güney-Batı (Oğuz) grubuna dâhil lehçelerden biridir.

Dinleri: Ortodoks Hristiyan.

1. Tarih:

Gagauz Türkleri Oğuz boyundan gelen Ortodoks Hristiyan bir Türk topluluğu olarak bilinirler. Kökenleri ile ilgili olarak çok sayıda görüş ileri sürülmüştür. Tarihçiler tarafından genel kabul gören görüş Gagauzların Oğuzlar, Kumanlar, Peçenekler gibi farklı Türk boylarının karışması ve kaynaşması ile ortaya çıktıkları görüşüdür. İlk defa 14. yy.'da Balkanlarda bugünkü Bulgaristan sınırları içinde merkezi Balçık şehri olan bir devlet kuran Gagauzlar, Yıldırım Bayezit'in Balkanları fethiyle birlikte 14. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı hâkimiyeti altına girmişlerdir (Argunşah-Güngör, 1998: 7). 20. yüzyılın başlarına kadar Türkiye Türkleri ile aynı devletin vatandaşı olarak yaşamışlardır. 18. yy.'da Osmanlı-Rus savaşları, Bulgarların baskıları ve Rusların teşviki gibi sebeplerle Besarabya bölgesine yerleşmişler, 1770 yılında Moldova'da ilk defa biri Çadır diğeri Orak olan yerleşim yerlerini kurmuşlardır (Argunşah-Güngör, 1998: 8). 1917 Ekim devrimi ile birlikte Sovyetler Birliği'nin kurulmasının ardından, Stalin zamanında Gagauzların bir kısmı Ukrayna, diğer kısmı ise Moldova SSCB'ye bağlanmışlardır. Gagauzlar 1940-41 yılları arasında Sovyet idaresi, 1941-1944 yılları arasında Romenlerin hâkimiyeti altında kalmışlardır (Argunşah-Güngör, 1998: 42). Gagauzların yaşadıkları Besarabya bölgesi 1947 Paris Antlaşması ile Sovyetler Birliğine bağlanmış, Gagauzların büyük bir kısmı Moldova sınırları içerisinde kalmıştır. Sovyetler Birliğini etkileyen glasnost ve perestroyka hareketleri doğrultusunda 1987 yılında Gagauz Halk Hareketi kurulur. 20 Ağustos 1990'da Gagauz Türkleri Moldova'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilân ederler. Gagauz meclisi kurulur. Moldova

parlamentosunun Gagauzların özel statüsünü kabul etmesi ile birlikte Gagauzlar 1994 yılında "Gagauz Yeri" (Gagauziya) adını taşıyan bir otonom bölgeye sahip olurlar. Gagauz Otonom bölgesi parlamentosu 1993 yılında Latin alfabesine geçme kararı almış ve 1996 yılında Latin alfabesine geçilmiştir.

2. Ekonomi:

Gagauz ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır. En çok üretilen tarım ürünlerinin başında üzüm, tütün, ayçiçeği, ceviz, mısır ve patates gelmektedir. Şarap üretimi Gagauz ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Moldova Cumhuriyeti'nin şarap üretiminin %29'u Gagauzlar sağlamaktadır. Gagauzlar başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerle ekonomik işbirliğine gitmekte ve protokoller imzalamaktadırlar.

3. Kültür

Gagauz Türkleri, Anadolu Türk kültürü ile bağlantılarını diri tutmayı başarmışlardır. Gagavuz Türkleri, dinî hayatlarında olduğu gibi gelenek ve göreneklerinde de diğer Türk boy ve toplulukları ile büyük benzerlikler gösterirler. Hayvancılıkla uğraşan Gagavuzlar, diğer Türkler gibi hayvanlarını dağlama ve kulaklarına en açma yoluyla işaretlerler. Tarımla uğraşan Gagavuzların harman şekilleri de Anadolu Türklerindeki gibidir. Müslüman Türkler gibi, Gagavuzlar da muska takarlar, muskayı bazan haçla birlikte taşırlar, bazan da gömleğe veya şapkaya dikerler. Nazar inancı Gagavuzlar arasında da yaygındır, nazardan korunmak için nazar boncuğu takılır. Gagavuzlarda zengin bir halk hekimliği geleneği bulunmaktadır. Nazara, hastalığa, aşırı endişe ve korkuya karşı okuma ve dua ile tedavi yolları uygulanır. Soğuk algınlığı, ayak, bel, baş, kulak, diş ağrıları ve siğil tedavileri için bitkilerden yapılan ilaçlar kullanılır. Gagavuzlardaki kız isteme, nişan, düğün, yüz görümlüğü gibi âdetler ufak farklarla Türkiye'deki gibidir.

4. Edebiyat:

Dil, gelenek görenek, yaşam tarzı açısından birçok ortak taraflara sahip olan Türk boyları ortak edebiyat örnekleri açısından da bu zenginliğe sahip olduklarını tarih içerisinde dünyaya sergilemişlerdir. Orhon Yazıtları, Divânü Lûgat-it Türk, Kutatgu Bilig, Kitab-ı Dede Korkut gibi eserler ortak Türk edebiyatının eserleri sayıldığı gibi Gagauz edebiyatının da eserleri sayılmaktadır. Eski Sovyetler Birliği zamanında bu eserlerin Gagauz edebiyatı içerisine dâhil edilmemesi ise büyük bir eksikliklerdir. Çağdaş Gagauz yazılı edebiyatının gelişme sürecine bakıldığında elli yılı geçmediği görülmektedir. Uzun zaman ancak sözlü edebiyat çerçevesinde gelişen Gagauz edebiyatı gerek göçebe, gerek ise yerli yaşam içerisinde bu kültürlerden etkilenmiş ve gelişme göstermiştir. Zengin folklor ve halk edebiyatına sahip

olmasına karşın çağdaş, modern edebiyat, oldukça geç gelişmiş ve oldukça genç bir edebiyat sayılmaktadır. Gagauzların modern edebiyatlarının bu kadar gecikmesinin önemli siyasi, ekonomik ve edebi sebepleri vardır. Ortak edebiyat döneminden sonra 19.yüzyılın başlarına kadar Gagauz dilinde yazılı eserlere rastlamak mümkün değildir. Gagauz edebiyatının başlangıcı resmi olarak 1957 yıllarında olmuştur. Fakat yazılı kaynaklarda ana dilinde ilk edebi bilgi 1810 yıllarında verilmektedir. Bu dilde yazılmış olan ilk örnek Viyana’da basılan Gagauz dilinde Psaltır olmuştur. Moldova’nın Romanya’ya bağlı olduğu dönemlerde Gagauz yazılı edebiyatının kurucusu sayılan din adamı, protorey Mihail Çakır (1861–1938) ana diline Ortodoks Hıristiyan dininin kutsal kitabı olan “Evangeliya” (İncil), ‘Psaltır’, ‘Liturgiya’, ‘Çasoslov’, ‘Kilisenin kısa tarihi’, ‘Yeni kutsalların tarihi’, ‘Eski kutsalların tarihi’ adında eserleri Gagauz diline çevirmiştir (Çebotar: 7). Bu din adamının katkıları bununla sınırlanmamış ve hükümete başvurarak ana dilinde gazete ve kitap yayımlanabilmesi için izin isteyip 1907 yılından itibaren Kişinev’de Gagauz dilinde dini gazete çıkarmaya başlamıştır. Bu edebiyatın eser sayısı her ne kadar ciddi rakamlarla ölçülmesi de, başlangıçtan günümüze kadar önemli gelişmeler olmuştur. İlk yıllar ana dilinde şiir, hikâye, roman, piyeslerin yazılmasının yanı sıra, başka dillerden eserlerin aktarılması ve çevrilmesi, okul kitaplarının hazırlanması bu edebiyatın temelini atmıştır. Gagauz edebiyatına katkı sağlayan Nikolay Arabacı, Nikolay Tanasoglu, Dionis Tanasoglu, Dmitriy Karaçoban, Nikolay Baboglu, Mina Köse, Gavril Gaydarjı, Stepan Kuroglu, Stepan Bulgar, Petr Moyse, Konstantin Vasilioglu, Dmitriy Ayoglu, Mariya Durbaylo, Fedor Marinoğlu, Vasiliy Filioglu, Todur Zanet, Petr Çebotar-Gagauz, Afanasiy Karaçoban, Andrey Koçancı, Tudora Arnaut, Olga Radova, Petr Yalancı vd. önemli isimler kendi eserleri ile bu edebiyata önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Gagauz edebiyatının oluşması ve gelişmesi, yazar ve şairlerin bir arada hizmet vermesi amacıyla seksenli yıllarda Moldova Yazarlar Birliğinde Gagauz Yazarlar Birliği Bölümü kurulmuş, 11 Şubat 2001 tarihinde ise Gagauz Yeri’nde Gagauz Yazarlar Birliği oluşturulmuştur (Arnaut 2007). Gagauz kültürünün, bu bağlamda dil ve edebiyatının korunmasında ve yaşatılmasında 1988 yılından itibaren yayınlanmakta olan *Ana Sözü* gazetesinin de rolü büyüktür. Todur Zanet’in redaktörlüğündeki *Ana Sözü* gazetesi günümüzde (www.ansozu.com adresinde) yerel ağ ortamından da takip edilebilmektedir.

5. Türkiye ile İlişkiler:

12 Haziran 1931’de Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Romanya’nın başkenti Bükreş’te elçi olarak göreve başlamasıyla birlikte Gagavuz Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki bağlantı ve ilişkiler canlanır. Hamdullah Suphi, ilk olarak Dobruca ve Besarabya köylerinde inceleme

gezileri yapar. Gagavuzlann Türkiye ve Anadolu'daki Türk kültürü ile ilişkilerini canlandırmak üzere 30- 40 kadar Gagavuz gencini orta ve yüksek tahsillerini yapmaları için Türkiye'ye gönderir. Ayrıca 26 Gagavuz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim yapan okullar açtırır. Bu okullara Dobruca Türklerinden ve Mecidiye Müslüman Semineri mezunlarından öğretmen tayin ettirir ve bu okullarda Türkiye'den getirttiği ders kitaplarının okutulmasını sağlar. Hamdullah Suphi elçiliği süresince Romanya kralı Misel ve ana kraliçe Elena'nın güvenini kazanarak Romanya'daki bütün Türklerin eğitimi ile daha yakından ilgilenme konusunda desteklerini alır. Bunlarla da yetinmeyen Hamdullah Suphi, Gagavuzları Marmara Bölgesi'ne göçürerek asimile olmaktan kurtarmak ister. Bu konuda devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de onayını alır. Ancak 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu planı uygulama imkânı ortadan kalkar. Bu karışıklıklar arasında Hamdullah Suphi'nin elçilik görevi 5 Aralık 1944'te sona erer.

Kaynaklar:

Argunşah, Mustafa-Güngör, Harun (1998). *Gagauzlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Arnaut, Tudora, "Gagauz Edebiyatının Gelişme Süreci", http://www.turkfolkloru.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=71, 25 December 2007, 10:33.